

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
 माननीय न्यायाधीश श्री हरिप्रसाद फुयाल
 माननीय न्यायाधीश श्री बालकृष्ण ढकाल

आदेश

०७५-WO-०५४४

मुद्दा: उत्प्रेषण परमादेश समेत।

पर्सा जिल्ला, साविक वीरगंज न.पा.हाल वीरगंज महानगरपालिका वडा नं.१४
 स्थायी घर भई हाल का.जि. का.म.न.पा.वडा नं.१३ ताहाचल बस्ने सुरेश
 कुमार शुक्ला.....^१ निवेदक

विरुद्ध

नेपाल राष्ट्र बैंक, केन्द्रीय कार्यालय, बालुवाटार	१
नेपाल बैंक लि, केन्द्रीय कार्यालय, न्यूरोड.....	१
ऐ.बैंकका प्रमुख कार्यकारी अधिकृत.....	१
ऐ.बैंकको क्षेत्रीय कार्यालय, विरगंज.....	१
ऐ.बैंकको शाखा कार्यालय पर्सा जिल्ला, श्रीपुर विरगंज	१
ऐ.बैंकको शाखा कार्यालय, काठमाण्डौ	१

नेपालको संविधानको धारा ४६ तथा धारा १३३ को उपधारा (२) र (३) बमोजिम
 यस अदालतको अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त
 तथ्य एंवम यस अदालतको आदेश यसप्रकार रहेको छः

तथ्य खण्ड

१. रिट निवेदन ब्यहोरा: म निवेदकको बुवा शिव कुमार शुक्लाको नाममा दर्ता श्रेस्ता कायम
 रहेको पर्सा जिल्ला वीरगञ्ज न.पा. हाल महानगरपालिका वडा नं.१४ को कि.नं. ८२
 क्षेत्रफल ०-३-१५-० को जग्गा र सोमा बनेको पक्की घर समेतको जग्गा म १८
 वर्षको विद्यार्थी अवस्थाको हुँदा नै पिता शिव कुमारले विपक्षी नेपाल बैंक लिमिटेडबाट

 सुरेश कुमार शुक्ला वि. नेपाल राष्ट्र बैंक केन्द्रीय कार्यालय समेत, विषय: उत्प्रेषण परमादेश समेत, ०७५-WO-०५४४ पृष्ठ १

४५

ऋण कर्जा लिदा धितोमा राख्नु भएको रहेछ। सो घर जग्गा अहिले पनि मेरै हकभोग चलनमा रही वसोवास गरी आएको छु। म निवेदक पढाईको सिलसिलामा भारत तर्फ नै रहेको कारण बुबाको कारोबार र व्यवहारका सम्बन्धमा थाहा नभएको र बुबा मिति २०७१।५।२५ मा स्वर्गीय भएपछि मात्र घर व्यवहारको केही कुरा थाहा पाउदै आउने क्रममा यहि २०७४ सालको शुरू महिनावाटै उक्त कित्ता जग्गामा केही मानिसहरू आई सोधखोज गरी बैंकबाट लिन लागेको भनी भनेबाट के भएको रहेछ भनी बुझदा उक्त जग्गा धितो राखी बुबाले लिएको ऋण कर्जा चुक्ता नभएको कारण नेपाल बैंक लि.ले लिलामी प्रकृयाबाट आफैले सकार गरी लिएको र सो घर जग्गा बैंकका नाममा दा.खा.गरी जग्गा धनी पुर्जा समेत बनेको थाहा पाएपछि बैंक तथा वित्तिय संस्था सम्बन्धी प्रचलित ऐन र नेपाल राष्ट्र बैंकको निर्देशन बमोजिम म निवेदकले उक्त मेरो घर जग्गा आफैले फिर्ता पाउन बैंकले सकार गरेको मूल्य बुझाउने प्रतिबद्धता गरी विपक्षी नेपाल बैंक लि.समक्ष निवेदन गर्दा बैंकले समेत घर जग्गा फिर्ता गर्ने आश्वासन दिएकोले बैंकका कर्मचारीहरुसंग पटक पटक छलफल भएको साथै मैले लिखित रूपमा समेत नेपाल बैंकमा निवेदन गर्दा समेत निजहरुको कलुसित भावनाले गर्दा बैंकको सकार मूल्य लिई सो घर जग्गा मलाई फिर्ता गर्ने तर्फ कुनै पनि काम कारवाही नगरी आजभोलि आजभोलि भनि झुलाई राखेकाले विपक्षी नेपाल राष्ट्र बैंकको गुनासो व्यवस्थापन समक्ष मिति २०७५।५।२९ मा निवेदन गरेकोमा नेपाल राष्ट्र बैंकबाट विपक्षी बैंकलाई मिति २०७५।५।३१ मा पत्र पठाई प्रस्तुत विषयलाई सम्बोधन गर्न र सम्बोधन गर्न नसकिने भए विस्तृत रूपमा खुलाई लेखी पठाउन भनी पत्राचार भए पश्चात पुनः बैंकमा छलफल हुँदा बैंकका सम्बन्धित कर्मचारीहरुबाट स्पष्ट शब्दमा माथि माथि उजुर गरेर केही हुँदैन गर्ने हामीले हो, कुरा बुझ्नु भएन तपाईंको धितो फिर्ता हुँदैन, सो घर जग्गा लिलामी प्रकृयामा जाने भनी निर्णय भई सकेको छ भनी भनेका र सो निर्णयको प्रतिलिपि दिनुहोस भनी निवेदन सहित जाँदा निवेदन दर्ता समेत नगरी उक्त तथाकथित निर्णयको प्रतिलिपि समेत नदिएको र सो घर जग्गा अब १।२ महिना भित्रमा नै विक्री हुन्छ भनी यहि मिति २०७५।७।१५ गतेका दिन भनेकाले मिति २०७५।७।१६ मा मालपोतका श्रेस्ता समेतको प्रतिलिपि लिई सम्पूर्ण व्यहोरा हेर्दा विपक्षी बैंकले ज्ञानुसुकै बेता लिलाम

१

गरी अकैलाई हस्तान्तरण गर्न सक्ने भएको प्रष्ट छ। तर सो मेरो घर जग्गा धितोमा रही विपक्षी बैंकले सकार गर्दा लेखाइकन गरी सकार गरेको मूल्य दिई घर जग्गा फिर्ता लिन तयार हुँदा हुँदै लिलाम भई अकैका नाममा गएको अवस्थामा मेरो संविधान प्रदत सम्पति सम्बन्धी हकमा प्रत्यक्ष आधात पुग्न जाने भएको र सो बदर गर्ने अन्य बैंकलिपक कानूनी उपचार नहुनुका साथै अपर्याप्त भएको हुँदा विपक्षी नेपाल बैंक लिमिटेडबाट मेरो घरजग्गा लिलाम गर्ने गरी भए गरेको भनिएको निर्णय बदर गरी पाउन र बैंकले सकार गरेको रकम म निवेदक बुझाउन तयार रहेकै हुँदा सो घर जग्गा अन्यलाई लिलाम विक्री नगर्न नगराउन र बैंकले सकार गरेको मूल्य लिई निवेदकको सो घर जग्गा फिर्ता गर्नु भनी परमादेश लगायत उपयुक्त आदेश जारी पाउँ भनी संविधानको धारा ४६ तथा १३३(२) समेतका आधारमा प्रस्तुत हुन आएको रिट निवेदन।

२. यसमा के कसो भएको हो? निवेदकको माग बमोजिम आदेश किन जारी हुने हो? आदेश जारी हुनु नपर्ने भए सो को आधार र कारण सहित बाटोको म्याद बाहेक म्याद पाएका मितिले १५ दिनभित्र आफै वा आफ्नो कानून बमोजिमको प्रतिनिधि मार्फत लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी प्रस्तुत आदेश र रिट निवेदनको एक एक प्रति नक्कल समेत साथै राखी विपक्षीहरूका नाउँमा सूचना म्याद जारी गरी म्यादभित्र लिखित जवाफ परे वा अवधि व्यातित भएपछि नियमानुसार पेश गर्नु। अन्तरिम आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने निवेदन माग भएकोमा दुवै पक्षको उपस्थितिमा छलफल गरी टुङ्गो लगाउन उपयुक्त हुने हुँदा मिति २०७५।०९।११ गते दुवै पक्षलाई अन्तरिम आदेशको छलफलको निम्नि झिकाउनु र सो मितिसम्म विरगञ्ज महानगरपालिका वडा नं.१४ कि.नं. द२ को घर जग्गाका सम्बन्धमा लिलामी लगायत हक हस्तान्तरण गर्ने गराउने कुनैपनि काम कारवाही नगर्नु नगराउनु यथास्थितिमा राख्नु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम ४९ को उपनियम २(ख) बमोजिम अल्पकालिन अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ। सोको जनाउ विपक्षीहरूलाई दिई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने व्यहोराको यस अदालतको मिति २०७५।०९।३ को आदेश।

३. यसमा निवेदन जिकिरको विषयमा निवेदनको अन्तिम निर्णय हुँदाका बखत व्याख्या, विश्लेषणा हुने नै हुँदा र हाल अन्तरिम आदेश जारी नहुँदा निवेदकलाई तत्काल अपुरणिय

क्षति पुरने अवस्थाको विधमानता समेत रहेको नदेखिदा यस अदालतबाट मिति २०७५।०९।०३ मा जारी भएको अल्पकालिन अन्तरिम आदेशलाई निरन्तरता दिनु पर्ने देखिएन भन्ने मिति २०७५।०९।११ को यस अदालतको आदेश।

४. नेपाल बैंक लिमिटेडको लिखित जवाफः विपक्षीले निवेदनमा उल्लेख गरेको जग्गा यस बैंकसंग निजका एकाघर सगोलका बाबु शिव कुमार शुक्लाले बैंकको श्रीपुर, कालिमाटी तथा काठमाण्डौ अफिस लगायतका शाखा उपशाखाबाट गरेको कर्जा कारोबारमा धितो राखिएको थियो। निज ऋणीले सो कर्जाको धितो सुरक्षण स्वरूप उक्त विरगन्ज न.पा.वडा नं.१४ श्रीपुर स्थित कि.नं. ८२ को क्षेत्रफल ०-३-१५-० को जग्गा र सोमा बनेको भवन समेत मिति २०३९।३।१३ मा बैंकका नाउँमा जेथा जमानतको लिखत लेखि दिनुभएको थियो। निज ऋणीले कर्जाको साँवा ब्याज नबुझाएकोले बैंकले सो घरजग्गा लिलाम बिक्रिको सुचना प्रकाशित गर्दा कसैले सकार गरी नलिएकोले तत्कालिन बाणिज्य बैंक ऐन, २०३१ को दफा ४७ (क) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी मिति २०४३।१२।१५ मा सो सम्पत्ति बैंकले गैन्हबैंकिङ्ग सम्पत्तिको रूपमा आफ्नो नाउमा सकार गरि दा.खा. नामसारी गरी लिएको थियो। सो पश्चात उक्त जग्गा बैंकले आफ्नै प्रयोजनका लागी सो घरजग्गालाई बैंकिङ्ग सम्पत्तिमा लेखाङ्कन गरी बैंक आफैले भोग चलन गरी बैंकको गोदाम राखी भोग चलन गरी आएको छ। सो क्षेत्रमा नयाँ नापी भएकोमा मिति २०६७।०३।१ मा सो जग्गालाई हाल साविक गरी श्रेस्ता अद्यावधिक गर्दा उक्त जग्गा विरगन्ज न.पा.वडा नं १४ सिट नं ११३-०३५१-०२ को कि.नं. ३८ को क्षेत्रफल ०१३०७.२ कायम भै सोही अनुसार लालपूर्जा समेत लिई भोगचलन गरी आएको छ। विपक्षीले उक्त घरजग्गा आफैले भोगचलन गरी आएको भन्ने निवेदन जिकिर तथ्यपरक नभएकोले बैंकले २०४३ सालमा आफ्नो नाउमा नामसारी दा.खा.दर्ता गरी बैंकको स्वामित्व र हकभोग भई तिरो तिरान समेत गरी आएको जग्गाका सम्बन्धमा निज विपक्षीको हक नरहेको हुँदा विपक्षीको हकदैया विहिन निवेदन खारेज भागी रहेको छ। साविकको ऋणीले बैंक सँगको शर्त बमोजिम कर्जाको साँवा ब्याज नबुझाएकोले प्रचलित कानुन बमोजिम सो घरजग्गा बैंक आफैले सकार गरी बैंकको नाममा नामसारी गरी लिएको हो। यसरी बैंकको सकार गरिलिएको बैंकिङ्ग सम्पत्तिको विषयमा निजका

सुरेश कुमार शुक्ला वि. नेपाल राष्ट्र बैंक केन्द्रीय कार्यालय समेत, विषय: उत्प्रेषण परमादेश समेत, ०७५-WO-०५४४, पृष्ठ ४

४५

वुवा समेतले कही कतै उजुरी नगरि स्विकार गरेको अवस्थामा करिव ३२ वर्षपछि ऋणीका छोराले धितो फिर्ताको माग गरेको हुँदा विलम्बको सिद्धान्त वमोजिम समेत निवेदन खारेज भागी रहेको छ। वैकको नाउंमा २०४३ सालमा नै नामसारी दा.खा.भई सकेको घर जग्गामा बैंकले समय कालमा हालसाविक समेत गरी श्रेस्ता अधावधिक गरि कित्ता नं. र क्षेत्रफल समेत परिवर्तन भै सकि साविक ऋणि सँग कर्जा लेनदेन हर हिसाव समेत राफसाफ भै सके पछि हाल आएर जग्गा फिर्ता पाउनु पर्छ भन्ने माग दावी न्याय संगत नभएकाले विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरि पाउँ भन्ने व्यहोराको नेपाल बैंक लिमिटेड, केन्द्रीय कार्यालय, ऐ.बैंकको शाखा कार्यालय, ऐ.को क्षेत्रीय कार्यालय वीरगञ्ज र ऐ.को शाखा कार्यालय श्रीपुर विरगञ्ज समेतको तर्फबाट पेश हुन आएको लिखित जवाफ।

५. नेपाल राष्ट्र बैंकको लिखित जवाफः नेपाल राष्ट्र बैंकलाई बैंक तथा वित्तीय संस्थाको नियमन गर्ने पूर्ण अधिकार रहेको छ। नेपाल राष्ट्र बैंकले संस्थागत सुशासनलाई कायम गर्न नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८, बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन, २०७३, नेपाल राष्ट्र बैंकबाट इजाजतपत्र प्राप्त "क", "ख", "ग" वर्गका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुलाई जारी गरिएको एकीकृत निर्देशन-२०७५, नेपाल राष्ट्र बैंक निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण विनियमावली, २०७४ र बैंकले जारी गरेको निर्देशन, मार्गदर्शन, नीति तथा सूचनाको कार्यान्वयन गर्न इजाजतपत्र प्राप्त बैंक तथा वित्तीय संस्थाको नियमन तथा सुपरिवेक्षण गर्ने अखित्यारी रहेको छ। नेपाल राष्ट्र बैंकबाट इजाजतपत्र प्राप्त "क", "ख", "ग" वर्गका बैंक तथा वित्तीय २०७५ को इ.प्रा.निर्देशन नं.२/२०७५ को संस्थाहरुलाई जारी गरिएको एकीकृत निर्देशन बुँदा नं.११ मा गैर बैंकिङ सम्पत्ति सकार, नोकसानी व्यवस्था र लिलाम विक्री सम्बन्धमा व्यवस्था गरेको छ। गैर बैंकिङ सम्पत्ति भन्नाले कर्जा असुली नभएमा धितो बेचविखन गरी बाँकी साँवा र ब्याज उठाउन लिलाम विक्री गर्दा लिलाम विक्री हुन नसकेमा प्रचलित बजार मूल्य वा धितो सकार गर्ने अघिल्लो दिनसम्मको सम्पूर्ण लेना रकम मध्ये जुन कम हुन्छ सोही मूल्यमा मूल्याङ्कन गरी सोही अनुरूप सकार गरेको सम्पत्ति हो भन्ने बुझिन्छ। सोही बुँदाको उपबुँदा (४) मा इजाजतपत्रप्राप्त संस्थाले धितो सुरक्षणलाई गैर बैंकिङ सम्पत्तिको रूपमा सकार गरेको

सुरेश कुमार शुक्ला वि. नेपाल राष्ट्र बैंक केन्द्रीय कार्यालय समेत, विषय: उत्तेषण परमादेश समेत, १७५-WO-०५४४, पृष्ठ ५

गैर वैकिङ्ग सम्पत्तिलाई यथाशिघ्र छिटो लिलाम बिक्री गर्नुपर्ने हुन्छ। तर इजाजतपत्रप्राप्त संस्थाको आफ्नै प्रयोजनलाई सो सम्पति आवश्यक भएमा भने सञ्चालक समितिबाट निर्णय गराई यस बैकलाई जानकारी गराई उक्त सम्पति वैकिङ्ग सम्पत्तिको रूपमा प्रयोग गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ। वैकिङ्ग सम्पत्तिको रूपमा बैकले सकार गरेको सम्पत्ति भने फिर्ता गर्नु नपर्ने तर गैर वैकिङ्ग सम्पत्तिको रूपमा बैक वा वित्तीय संस्थाले सकार गरेको सम्पत्ति भने धितो सुरक्षण धनी (गैर वैकिङ्ग सम्पत्तिमा आउनु अघिको धनी) लाई गैर वैकिङ्ग सम्पत्ति लेखाङ्गन गर्दाको मूल्यमा नघट्ने गरी सम्बन्धित संस्था र सम्बन्धित सुरक्षण धनी बीचको आपसी वार्ताद्वारा सम्बन्धित सुरक्षण धनीलाई मात्र धितो सुरक्षण फिर्ता गर्न सकिने व्यवस्था रहेको छ। उक्त सम्पत्ति वैकिङ्ग सम्पत्ति हो वा होइन भन्ने विषयमा सम्बन्धित बैकबाटनै जानकारी प्राप्त हुने विषय हो। हाल सो सम्पत्तिमा नेपाल बैकको गोदाम रहेको भन्ने यस बैकलाई जानकारी गराएको हुनाले उक्त सम्पत्तिलाई गैर वैकिङ्ग सम्पत्तिको रूपमा व्याख्या गर्न नसकिने भएकाले रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भनि नेपाल राष्ट्र बैकको तर्फबाट पेश हुन आएको लिखित जवाफ।

यस अदालतको आदेश

६. नियम बमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेशी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत निवेदनको मिसिल संलग्न कागजातहरु अध्ययन गरी निवेदकको तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री मेघराज पोखरेल तथा विद्वान अधिवक्ता श्री दिपकराज जोशीले संविधानले सम्पति सम्बन्धी हक सुनिश्चित गरेको अवस्थामा प्रत्यर्थी बैकले निवेदकलाई थाहा जानकारी नै नदिई निजका बुबाले धितोमा राखेको घर जग्गाको साँवा तथा ब्याज चुक्ता नगरेको भनी उक्त घर जग्गा आफ्नो नाममा दा.खा.गरेको कार्य कानूनसंगत नभएकोले निवेदकलाई साँवा ब्याज चुक्ता गर्ने मौका प्रदान गरी सो घर तथा जग्गा निवेदककै नाममा फिर्ता दिलाइ पाउँ भनी प्रस्तुत गर्नु भएको बहस समेत सुनियो।
७. प्रत्यर्थी मध्येको नेपाल बैक लिमिटेडको तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री शम्भु थापा तथा विद्वान अधिवक्ताहरु श्री विद्याकान्त अधिकारी, श्री विश्वनाथ दाहाल, श्री अञ्जु शर्मा वर्मा र श्री उज्वल घिमिरेले बैकको नाउँमा २०४३

सालमा नै नामसारी दा.खा. भई ऋषिसँग लेनदेन हर हिसाब राफसाफ गरिसकेको
अवस्थामा पूर्ववत स्थिति कायम गरी जग्गा फिर्ता पाउनु पर्छ भन्ने निवेदकको मागदावी
न्यायसँगत नभएकोले रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भनी गर्नुभएको बहस समेत सुनियो।

८. त्यसैगरी प्रत्यर्थी मध्येको नेपाल राष्ट्र बैंकको तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान
अधिवक्ताहरु श्री जुगल किशोर कुशहवा, श्री हेमराज अधिकारी र श्री सुमन आचार्यले
गैर बैंकिङ सम्पत्तिमा आईसकेको सम्पत्ति साविक ऋषीलाई फिर्ता गर्ने नगर्ने विषय
सम्बन्धित बैंक र ऋषी बीचको आपसि समझदारीको विषय भएकोमा नियामक निकायले
हस्तक्षेप गर्न उपयुक्त नहुने र बैंकिङ सम्पत्ति फिर्ता गर्ने विषयमा नेपाल राष्ट्र बैंकको
निर्देशन नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरीपाउँ भनी गर्नुभएको बहस समेत सुनियो।

९. रिट निवेदक र प्रत्यर्थीहरुको तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान कानून व्यवसायीहरुको
बहस सुनी, मिसिल संलग्न कागजात/प्रमाणहरुको अध्ययन गरी हेर्दा निम्नलिखित
प्रश्नहरुको निरूपण गर्नुपर्ने देखियो:

(क) निवेदकको बुबा शिव कुमार शुक्लाको नाममा साविक दर्ता श्रेस्ता कायम रहेको
पर्सा जिल्ला वीरगञ्ज न.पा. वडा नं.१४ को कि.न.द२ क्षेत्रफल ०-३-१५-० को
घर जग्गा नेपाल बैंक लिमिटेडले धितो सकार गरिलिएको कार्य कानून संगत
रहेको छ, छैन?

(ख) ऋषीले कर्जा चुक्ता नगरेको अवस्था बैंक वित्तिय संस्थाले गैर बैंकिङ सम्पत्तिको
रूपमा सकार गरिलिएको सम्पत्ति फिर्ता पाउने अधिकार के कस्तो हो ?

(ग) बैंकिङ सम्पत्तिको रूपमा बैंकको उपयोगमा रहेको सम्पत्ति सम्बन्धित धितो
धनीलाई फिर्ता हुन सक्छ कि सक्दैन?

(घ) प्रस्तुत निवेदनमा विलम्बको सिद्धान्त लागु हुन्छ वा हुदैन?

(ङ) निवेदकको माग बमोजिम रिट जारी हुनु पर्ने हो वा होईन?

१०. उपरोक्त बमोजिमको पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, निवेदकका पिता (ऋषी) शिव कुमार
शुक्लले बिपक्षी (धनी) नेपाल बैंक लिमिटेडबाट कर्जा उपभोग गर्ने क्रममा निजको
नाममा दर्ता रहेको साविक कि.न.द२ को क्षे.फ ०-३-१५-० को घर जग्गा मिति
२०३९।०३।१३ मा नेपाल बैंक लि को नाममा धितो सुरक्षण पारित गरिदिएको

सुरेश कुमार शुक्ला वि. नेपाल राष्ट्र बैंक केन्द्रीय कार्यालय समेत, विषय: उत्प्रेषण परमादेश समित, ०७५-WO-०५४४, पृष्ठ ७

(Signature)

कुरामा विवाद देखिन्दैन। निजको पिताले बैंकबाट उत्तर कर्जा उपभोग गरेपश्चात समय समयमा बैंकलाई तिर्नु बुझाउनुपर्ने साँचा र ब्याजको रकम नबुझाई बैंक सँगको शर्त समझौताको उलंघन गरेको कारणले तत्काल प्रचलनमा रहेको वाणिज्य बैंक ऐन, २०३१ को दफा ४७ को उपदफा (७) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी मिति २०४३।१२।१५ मा उत्तर घरजग्गा बैंकको नाममा सकार गरिलिएको देखिन्छ। ऋणिले बैंक सँगको शर्त समझौता बमोजिम तोकिएको समयमा कर्जाको साँचा ब्याज नबुझाएको अवस्थामा ऋणीलाई कर्जा चुक्ता गर्नका लागी सूचना प्रदान गर्ने, सो गर्दा ऋणी बैंक सँग सम्पर्कमा नआएको अवस्थामा बैंकमा धितो सुरक्षणमा रहेको सम्पति लिलाम विक्रिको प्रक्रियाद्वारा कर्जा असुली गर्ने र सो बमोजिम धितो लिलामको सूचना प्रकाशित गर्दा समेत धितो लिलाम नभएको अवस्थामा कर्जा असुली प्रयोजनका लागी सुरक्षणमा रहेको धितो सकार गरिलिने कार्य बैंकको अधिकार अन्तर्गतकै विषयको रूपमा बुझनुपर्ने हुन्छ।

११. निवेदकका पिताले २०३९ सालमा नेपाल बैंक लि. बाट कर्जा लिदाका अवस्थामा वहाल रहेको वाणिज्य बैंक ऐन, २०३१ को दफा ४७ (क) (१) मा “कुनै व्यक्ति, संस्था वा उद्योगले बैंकसँग भएको कर्जा समेतका शर्त कवुलियतको पालना नगरेमा वा लिखतको भाकाभित्र बैंकको कर्जा चुक्ता नगरेमा ऋणीले बैंकलाई लेखिएको वा बैंकमा राखेको सुरक्षणलाई बैंकले लिलाम विक्री गरी वा अन्य कुनै व्यवस्था गरी आफ्नो साँचा ब्याज असुल उपर गर्न सक्नेछ” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको र सोही कानुनी अखित्यारी अन्तर्गत रहेर बैंकले लिलाम विक्रीको कारवाही गरेको मिसिल सलग्न कागजतहरूबाट देखिन्छ। यसैगरी ऐ. ऐनको ४७ (क) (७) मा “यस दफा बमोजिम बैंकले लिलाम विक्री गर्दा कसैले नसकारेमा बैंकले उत्तर सम्पत्तिको स्वामित्व आफूमा लिन सक्नेछ र त्यस्तो स्थितिमा सम्बन्धित सरकारी कार्यालयहरूले बैंकको जनाऊ बमोजिम आफ्नो कार्यालयमा रहेको श्रेस्तामा तदनुसार राजिष्ट्रेशन वा दाखिल खारेज गरी दिनूपर्ने छ” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइएको र सोही कानुनी प्रबन्धको अधारमा बैंकले मिति २०४३।१२।१५ मा उत्तर घरजग्गा आफ्नो नाममा दा.खा नामसारी गरिलिएको कार्यलाई कानून विपरितको कार्य हो भनि भन्न सकिन्दैन। बैंक सँग कर्जा उपभोग गरेपछि तोकिएको समयमा निर्धारित शर्त अन्तर्गत रहेर कर्जाको साँचा ब्याज भुक्तान गर्नु

(Signature)

सुरेश कुमार शुक्ला वि. नेपाल राष्ट्र बैंक केन्द्रीय कार्यालय समेत, विषय: उत्प्रेपण परमादेश समर्त, ०७५-WO-०५४४, पृष्ठ ८

ऋणीको कर्तव्य हुन्छ। त्यस्तो कर्तव्य निर्वाह नगर्ने ऋणीलाई यो वा त्यो वहानमा संरक्षण प्राप्त हुन सक्दैन। अतः कानूनले निर्धारण गरेको शर्त र अधिकार अन्तर्गत रहेर नेपाल बैक ले धितो सकार गरी लिएको कार्य कानून विपरितको क्रिया हो भनी भन्न सकिदैन।

१२. त्यसैगरी हाल प्रचलनमा रहेको बैक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन, २०७३ को दफा ५७ को उपदफा (१) मा “ऋणीले कर्जा लेनदेन सम्बन्धी लिखत वा करारमा उल्लिखित शर्त वा कबुलियतको पालना नगरेमा वा लिखत वा करारको भाकाभित्र कर्जा वा सोमा लागेको व्याज वा हजारिना चुक्ता नगरेमा वा दफा ५६ बमोजिम अनुगमन गर्दा ऋणीले जुन प्रयोजनको लागि कर्जा लिएको हो प्रयोजनमा नलगाई दुरुपयोग गरेको लेखिएमा कर्जा लेनदेन सम्बन्धी लिखत वा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि ऋणीले बैक वा वित्तीय संस्थालाई लेखिएको वा धितो राखिएको सुरक्षणलाई लिलाम बिक्री गरी वा अन्य कुनै व्यवस्था गरी सम्बन्धित बैक वा वित्तीय संस्थाले आफ्नो साँवा व्याज असुल उपर गर्न सक्नेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ भने दफा ५७ को उपदफा (१) मा “यस दफा बमोजिम धितो सुरक्षणमा रहेको चल अचल सम्पति लिलाम बिक्री गर्दा कसैले नसकारेमा त्यस्तो सम्पति बैङ्ग वा वित्तीय संस्थाले तोकिए बमोजिम आफ्नो स्वामित्वमा लिन सक्नेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको छ भने दफा ५७ को उपदफा (८) मा “उपदफा (७) बमोजिम बैक वा वित्तीय संस्थाले आफ्नो स्वामित्वमा लिएको सम्पति आफ्नो नाउँमा रजिष्ट्रेशन वा दाखिल खारेज गरिदिनको लागि सम्बन्धित कार्यालयमा लेखी पठाउनु पर्नेछ। त्यसरी लेखी आएमा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सम्बन्धित कार्यालयले बैक वा वित्तीय संस्थाको नाममा त्यस्तो सम्पति रजिष्ट्रेशन वा दाखिल खारेज गरिदिनु पर्नेछ” भन्ने कानुनी व्यवस्था भएको र यसैगरी मुलुकी देवानी संहिता, २०७४ को दफा ५८ मा धितो वा धरौट लिने व्यक्तिको अधिकार अन्तर्गत उपदफा (१) मा कुनै वस्तु धितो राखी ऋण लिएकोमा त्यस्तो ऋण लिने व्यक्तिले निर्धारित समयभित्र ऋण वा त्यसको ब्याज भए त्यस्तो समेत चुक्ता नगरेमा धितो लिने व्यक्तिले कानून बमोजिम कारबाही चलाई ऋण वापत असूल उपर हुनु पर्ने रकम त्यसरी राखिएको धितो प्रचलित बजार मूल्य अनुसार बिक्री वा लिलाम गरी असूल उपर गर्ने वा सुरेश कुमार शुक्ला वि. नेपाल राष्ट्र बैक केन्द्रीय कार्यालय समेत, विषय: उत्प्रेषण परमादेश समेत, ०७५-WO-०५४४, पृष्ठ ९

त्यसरी बिक्री वा लिलाम हुन नसके कानूनको अधीनमा रही त्यस्तो धितो आफ्नो स्वामित्वमा सार्न सक्नेछ भन्ने व्यवस्था भएको र ऋणीले बैंकको कर्जा चुक्ता भुक्तान नगरेको अवस्थामा बैंकले धितो सकार गरिलिएको कार्य कानुन अनुरूपकै कार्य भनि परिभाषित गरीएको पाईन्छ।

१३. ऋणीले कर्जा चुक्ता नगरेको अवस्थामा बैंक वित्तीय संस्थाले गैर बैंकिङ सम्पत्तिको रूपमा सकार गरिलिएको सम्पत्ति फिर्ता पाउने अधिकार के कस्तो हो? भन्ने दोस्रो प्रश्न तर्फ विचार गर्दा विधाइका निर्मित कानुनमा बैंकले सकार गरिलिएको सम्पत्ति सम्बन्धित धितो धनीलाई धितो फिर्ता गर्ने व्यवस्था भएको पाइदैन। नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ को दफा ७९ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी इजाजत प्राप्त बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको लागी नेपाल राष्ट्र बैंक जारी एकिकृत निर्देशन नं २ को व्यवस्थाले सो कुराको बारेमा बेलेको पाईन्छ। प्रस्तुत निवेदनको सम्बन्धमा सो प्रश्नलाई विवेचना गर्दा नेपाल बैंक लिमिटेडले मिति २०४३। १२। १५ मा उक्त धितो सकार गर्दा राष्ट्र बैंकको उक्त निर्देशन कार्यान्वयनमा रहेको अवस्था देखिदैन। नेपाल राष्ट्र बैंकद्वारा मिति २०६८। ०४। ०९ बाट जारी भएको इ.प्रा निर्देशन न ११ (३) मा गैर बैंकिङ सम्पत्तिको रूपमा बैंक वित्तीय संस्थाले सकार गरेको सम्पत्ति धितो सुरक्षण धनी (गैर बैंकिङ सम्पत्तिमा आउनु अघिको धनी) लाई फिर्ता गर्दा गैर बैंकिङ सम्पत्ति लेखाङ्कन गर्दाको मूल्यमा नघट्ने गरी सम्बन्धित संस्था र सम्बन्धित सुरक्षण धनीबीचको आपसी वार्ताद्वारा सम्बन्धित सुरक्षण धनीलाई मात्र धितोसुरक्षण फिर्ता गर्न भने यो निर्देशनले वाधा पुऱ्याएको मानिने छैन भन्ने व्यवस्थाको सुरुवात भएको पाईन्छ। यसरी यो प्रावधान मिति २०६८। ०४। ०९ देखि मात्र कार्यान्वयनमा आएको देखिन्छ।

१४. नेपाल राष्ट्र बैंकद्वारा २०८० असोजमा जारी भई हाल प्रचलनमा रहेको इ.प्रा निर्देशन नं. ११(४) (च) मा “गैर बैंकिङ सम्पत्तिको रूपमा बैंक वित्तीय संस्थाले सकार गरेको सम्पत्ति धितो सुरक्षण धनी (गैर बैंकिङ सम्पत्तिमा आउनु अघिको धनी) लाई फिर्ता गर्दा गैर बैंकिङ सम्पत्ति लेखाङ्कन गर्दाको मूल्य वा फिर्ता गर्दाको समयमा रहेको बक्योता रकम (साँवा र ब्याजको जोड) मध्ये जुन बढी हुन्छ सो रकममा नघट्ने गरी सम्बन्धित संस्था र सम्बन्धित सुरक्षण धनीबीचको आपसी वार्ताद्वारा सम्बन्धित सुरक्षण धनीलाई मात्र सुरेश कुमार शुक्ला वि. नेपाल राष्ट्र बैंक केन्द्रीय कार्यालय समेत, विषय: उत्तेषण परमादेश समेता ०७५-WO-०५४४, पृष्ठ १०

४

धितोसुरक्षण फिर्ता गर्न भने यो निर्देशनले बाधा पुर्याएको मानिने छैन भन्ने व्यवस्था रहेको पाईन्छ ।

१५. नेपाल राष्ट्र बैंकद्वारा जारी उक्त निर्देशनहरूले समेत बैंक तथा वित्तिय संस्थाले गैर बैंकिङ सम्पत्तिको रूपमा सकार गरेको सम्पति सम्बन्धित धितो धनीलाई धितो फिर्ता माग गर्ने निर्विवाद अधिकारको सृष्टि नगरी बैंक र सुरक्षण धनी विचको आपसी वार्ताद्वारा र दुवैको सहमतिमा फिर्ता गर्न सकिने भन्ने व्यवस्था भएबाट सारवान कानूनले प्रदान गरे सरहको धितो धनीको कानुनी अधिकारको रूपमा रहेको भनी परिभाषित गर्ने मिल्ने देखिदैन । आपसी वार्ताद्वारा वा सहमतिमा भन्नुको तात्पर्य अर्को पक्ष बैंक पनि सो कुरामा सहमत हुनुपर्छ भन्ने नै हो । यसका अलावा कुन मितिमा र कस्तो परिस्थितिमा बैंकले धितो सकार गरिलिएको हो? समयको अन्तराल के, कति भयो? हाल आएर ऋणी वा धितो धनीले के कुन मनसायले धितो फिर्ताको माग गरेको हो? हाल धितोको अवस्था कस्तो रहेको छ? आदी जस्ता कुरालाई विचार गरी मात्र बैंक सँग उक्त सहमति हुन सक्ने हो । कुनै अमुक अभिप्रायले जहिले पनि जे सुकै तवरले ऋणीले धितो फिर्ता माग गर्दा धितो सकार गर्ने बैंकले सम्पत्ति फिर्ता गर्नुपर्छ भन्ने अर्थ गर्न मिल्दैन र राष्ट्र बैंकको निर्देशनको आभिप्राय समेत सो होइन । अतः धितो फिर्ता माग गर्ने कुरा ऋणीको निर्विवाद अधिकार नभई आपसी सहमतिबाट मात्र कार्यन्वयनमा जान सकिने विषय हो भनी मान्नुपर्ने हुन्छ । अन्य कसैको हकको सृष्टि भईसकेको विषयमा सो लाई निस्कृय वा निस्तेज पार्दा अर्काको हकको सुरक्षालाई पनि संवेदनशिल भई हेनुपर्ने हुन्छ ।

१६. बैंकले गैरबैंकिङ सम्पत्तिको रूपमा सकार गरी लिएको सम्पत्ति ऋणीले फिर्ता माग गर्ने वा पाउने भन्ने प्रश्नको सन्दर्भमा यस अदालतबाट विभिन्न मुद्दामा व्याख्या भएको पाईन्छ । “बैंकले निर्धारित कानूनी प्रकृया (Due Process of Law) बमोजिम आफ्नो लेना रकम असुल उपर गरिसकेको अवस्थामा सुरक्षण बापत रहेको सम्पत्ति बैंकको नाममा रही अन्य तेस्रो व्यक्तीको नाममा गई नसकेको भन्ने आधारमा मात्र रिट निवेदन माग बमोजिम बैंकले निखनाई दिनुपर्ने गरी रिट जारी गर्न मिल्ने अवस्था नदेखिने भनि (ने.का.प. २०७१, अंक ११, नि.न. ९२९७) मा सिद्धान्त प्रतिपादित भएको पाईन्छ । यसैगरी “ऋणीले बैंकबाट लिएको ऋण चुक्ता नगरेको अवस्थामा बैंकले धितो लिलाम गर्न पाउने

(Signature)

नै हुन्छ। धितो सुरक्षण रहेको सम्पत्ति लिलाम विक्री भई बैंकको नाममा गएको अवस्था प्रति निवेदकको आपत्ति रहेको अवस्था देखिदैन। केवल रेखाङ्कन रकम बुझाई अचल सम्पत्ति फिर्ता पाउनुपर्छ भन्ने सम्म निवेदकको दाबी देखिन्छ। ऋणीको तर्फबाट धितो सुरक्षण दिने व्यक्तिको लिलामीबाट बैंकको नाममा गैसकेको गैरबैंकिङ सम्पत्ति फिर्ता लिन निवेदकले उच्च अदालत पाटनमा निवेदन दिई कबोल गरेको समयावधिभित्र रकम बुझाउन सकेको पनि देखिदैन। यस अवस्थामा रकम बुझाउन नदिएको सम्झन मिल्ने देखिदैन। अहिले तेस्रो व्यक्तिको नाममा सम्पत्ति गैसकेको हुँदा रिट निवेदकले उल्लेख गरेको (पुष्परावल रायमाझी वि नेपाल बैंक लिमिटेड) भएको उत्प्रेषण परमादेश निवेदनमा प्रतिपादित सिद्धान्त (ने.का.प. २०६९, अंक ७, नि.न दद६१) यो निवेदनमा आकर्षित हुने देखिएन भनी यसै अदालतबाट फैसला समेत भईसकेको परिपेक्षलाई हेर्दा बैंकको नाममा कायम रहेको होस वा अन्य तेस्रो व्यक्तिको नाममा हस्तान्तरणा भई गएको होस धितो धनीले फिर्ता माग गर्दैमा फिर्ता गर्न बैंक बाध्य नहुने भनी यस अदालतबाट मुद्दाहरूमा बोलिएको समेतबाट निवेदकको मागदावी बमोजिम रिट निवेदन जारी गरी धितो फिर्ता हुने अवस्थाको विद्यामानता छैन।

१७. बैंकिङ सम्पत्तिको रूपमा बैंकको उपयोगमा रहेको सम्पत्ति सम्बन्धित धितो धनीलाई फिर्ता हुन सक्छ कि सक्दैन? तेस्रो प्रश्न तर्फ विचार गर्दा, नेपाल राष्ट्र बैंकद्वारा २०८० असोजमा जारी भई हाल प्रचलनमा रहेको इ.प्रा निर्देशन नं. ११(४) (ड) मा “बैंक तथा वित्तीय संस्थाले सकार गरी लिएको सम्पत्तिलाई यथासम्भव छिटो बिक्री गर्नु पर्नेछ। इजाजतपत्रप्राप्त संस्थाको आफ्नै प्रयोजनलाई आवश्यक भएमा सो को उपयोगका लागि सञ्चालक समितिबाट स्वीकृत गराई यस बैंकलाई समेत जानकारी गराउनु पर्नेछ” भन्ने व्यवस्था भएबाट बैंक तथा वित्तीय संस्थाले गैर बैंकिङ सम्पत्तीको रूपमा सकार गरेको सम्पत्ति बैंकिङ प्रयोजनका लागि प्रयोग गर्ने निर्णय लिन सक्ने अधिकार बैंकलाई प्रदान गरेको पाइन्छ जसलाई बैंकिङ सम्पत्ती (Banking Assets) भन्ने गरीन्छ। यसरी बैंकको बैंकिङ व्यवसाय सञ्चालनका लागि आवश्यक पर्ने सम्पत्ती भएकाले यसलाई बैंकिङ सम्पत्ती भनिएको हो। उक्त गैर सम्पत्ति बैंकिङ सम्पत्ती बैंकिङ प्रयोजनका लागि प्रयोग गर्ने निर्णय गरी प्रयोग गर्न थाले पछि त्यसलाई बैंकिङ सम्पत्ती भनिन्छ र लेखांकन पनि

सुरेश कुमार शुक्ला वि. नेपाल राष्ट्र बैंक केन्द्रीय कार्यालय समेत, विषय: उत्प्रेषण परमादेश समेत, ०७५-WO-०५४४, पृष्ठ १२

सोही अनुसार गरिने भएकाले अरुको लेखांकन भित्रको सम्पत्ति फिर्ता माग हुनु न्यायोचित समेत मान्न मिल्दैन।

१८. बैंकले बैंकिङ सम्पत्ति अन्तर्गत भोग गरेको सम्पत्ति फिर्ता माग गर्ने अधिकार ऋणीमा रहन्छ रहदैन भन्ने तर्फ विचार गर्दा, ऋणीले कर्जा नतिरेको अवस्थामा धितो सकार गरी लिएको सम्पत्तिलाई गैर बैंकिङ सम्पत्ति (Non Banking Assets) मानिन्छ भने उक्त सम्पत्ति आफ्नो प्रयोगको लागि आवश्यक भएको कारणले नेपाल राष्ट्र बैंकलाई जानकारी गराई आफ्नै प्रयोजनको लागि उपभोग गरेको सम्पत्तिलाई बैंकिङ सम्पत्ति (Banking Assets) को रूपमा परिभाषित गरिएको पाईन्छ। बैंकिङ सम्पत्ति भनेको बैंकको आफ्नो बैंकको उपभोग भित्रका सम्पत्तिको रूपमा बुझिन्छ। गैर बैंकिङ सम्पत्तिलाई बैंकिङ सम्पत्तिको रूपमा रूपान्तरण गर्दा संबन्धित बैंकको सञ्चालक समितिको निर्णय र सो को जानकारी नियमक निकायको रूपमा रहेको राष्ट्र बैंकलाई गराईएको हुन्छ। सो को तात्पर्य उक्त सम्पत्ति बैंकको उपयोग वा प्रयोगको रूपमा रहेको सम्पत्ति हो भनि मान्नुपर्ने हुन्छ। बैंकिङ सम्पत्तिमा सम्बन्धित बैंकले आफ्नो उपयोगका लागि गरेको थप लगानी आफूलाई अवश्यक पर्ने संरचनाको निर्माण वा सोमा भएको लगत तथा खर्च, बैंकको आवश्यकता र त्याको उपभोगको अवस्था आदी जस्ता जटिल कुराहरुलाई नजर अन्दाज गर्न सकिन्न। अर्को अर्थमा भन्दा कुनै व्यक्तिको सम्पत्तिमा निजले स्वामित्व र थप लगानी जस्ता कुराहरुलाई गम्भीर रूपमा विवेचना गर्नुपर्ने हुन्छ। त्यसरी नेपाल बैंकले बैंकिङ सम्पत्तिको रूपमा उपयोग गरेको सम्पत्तिलाई फिर्ता माग गर्ने अधिकार निवेदकलाई रहे भएको देखिन आएन।

१९. यि निवेदक १८ वर्षको उमेर हुँदा निजका पिताले मिति २०३९।३।१३ मा नेपाल बैंक लिमिटेडबाट कर्जा लिएको र बैंकको कर्जा निवेदकका बुबाले नबुझाएको हुनाले मिति २०४३।१२।१५ मा बैंकले आफ्नो नाममा उक्त धितो सकार गरिलिएको पाईन्छ। अर्थात २०४३ सालमा बैंकले आफ्नो नाममा धितो सकार गरिलिएको, निवेदकका पिताको मिति २०७१।०५।२५ मा मृत्यु भएको र बैंकले उक्त जग्गा मिति २०६७।०३।०१ मा हाल साविक गरी श्रेस्ता अद्यावधिक गरी अर्को कि.नं. ३८ कायम भएको र नेपाल बैंकले सोही घर जग्गाको भोगचलन गरी आएको कुरा ३२ वर्ष

सम्म थाहा थिएन भन्ने कथन स्विकार योग्य हुन सक्दैन। आफ्ना पिताले बैंकबाट कर्जा कारोबार गरेको कुरा थाहा थिएन वा बैंकलाई तिर्नुपर्ने रकमको बारेमा आफु अनभिज्ञ रहेको भन्ने उल्लिखित कथन सत्य र तथ्यको नजिक रहेको देखिदैन। त्यसका अलवा निजको बुवाको हक समाप्त भईसकेको सम्पत्तिमा आफ्नो हक स्थापित रहन्छ भनी विधिशास्त्रीय रूपमा मान्न सकिदैन। माथि विवेचित गरिए बमोजिम निवेदकका बुबालाई समेत एक पक्षिय तवरले सम्पत्ति फिर्ता माग गर्ने अधिकार नभएको अवस्थामा निवेदकलाई सो अधिकार रहेको मान्न मिल्ने अवस्था रहदैन।

२०. प्रस्तुत निवेदनमा विलम्बको सिद्धान्त लागु हुन्छ वा हुदैन? भन्ने सम्बन्धमा विवेचना गर्दा बैंकको नाममा सम्पत्ति नामसारी भएको ३२ वर्ष पछि यी निवेदक असाधारण अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत उपचार माग गर्न आएको अवस्था देखिन्छ। हुनत रिट क्षेत्रमा विलम्बलाई गहिराईको रूपमा हेरिदैन तथापी विलम्बले समन्यायलाई पराजित गर्दछ भन्ने विधिशास्त्रीय मान्यता रहेको छ। उक्त जिकिरको सम्बन्धमा विचार गर्नु अघि विलम्बको सिद्धान्तको सम्बन्धमा केही सैद्धान्तिक विवेचना हुनु उपयुक्त देखिन्छ। आफ्नो हक अधिकारको खोजीमा अनुचित विलम्ब गर्ने तथा गलत निर्णय वा काम कारवाहीबाट असर पर्ने व्यक्तिले समयमा नै न्यायिक उपचारको माग नगरी आफ्नो अधिकारको वेवास्ता गर्नेलाई अदालतले मद्दत गर्दैन भन्ने सिद्धान्तमा विलम्बको सिद्धान्त आधारित छ। यही अवधारणा तथा सिद्धान्तको आधारमा सर्वोच्च अदालतले असाधारण अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत हक प्रचलन गराउने परिप्रेक्ष्यमा विलम्बको सिद्धान्तको प्रयोग गरी आएको पनि छ भनी (ने.का.प २०५४, अंक द, नि.नं. ६४२२, भाग ३९) मा व्याख्या भएको पाईन्छ। त्यसैगरी विलम्बको सिद्धान्त (Doctrine of Laches) को प्रमुख तत्व समयको अन्तराल हो। यसले समन्यायलाई पराजित गर्दछ। विलम्बको सिद्धान्त र हदम्यादको सिद्धान्त एकै होइनन्। हदम्यादको सिद्धान्त समयसीमामा आधारित छ। यसको लागि समयतत्व नै महत्वपूर्ण हुन्छ। हदम्यादको सिद्धान्तमा भएको कानूनी व्यवस्था जस्तो प्राविधिक (Technical) रूपमा समयको गणना गरेर विलम्बको सिद्धान्तलाई प्रयोग नगरिने। विलम्बको सिद्धान्त लाग्न सक्ने अवस्था छ छैन भन्ने निष्कर्षमा पुग्न मुद्दा वा सोमा भएको काम कारवाहीको प्रकृति, सम्बन्धित पक्षले मुद्दाको सन्दर्भमा देखाएको

आचरण, निजले न्यायका लागि न्यायिक निकायमा आउन लगाएको समय, निजलाई उपचार प्रदान गरेको खण्डमा त्यसबाट अरुको हकहितमा पर्ने वा पर्न सक्ने असर र न्यायको उद्देश्य पूरा हुने वा नहुने समेतका कुराहरूलाई समष्टिगत रूपमा हेरिनु पर्ने हुन्छ भनी (ने.का.प २०७६, अंक ४, नि.नं. १०२५४, भाग ६१) मा व्याख्या भएको पाईन्छ। प्रस्तुत निवेदनमा पनि यी रिट निवेदकले बैंकको नाममा नामसारी भएको ३२ वर्ष पछि आफूलाई थाहा थिएन भन्ने आधारमा अदालत प्रवेश गरेको र पक्षको आचरण, बैंकको निर्णयको प्रकृति जस्ता कुराहरूलाई मध्यनजर गर्दा प्रस्तुत निवेदनमा विलम्बको सिद्धान्त आकर्षित हुने देखिन्छ।

२१. सर्वसाधारणमा छरिएर रहेको नगदलाई निक्षेपको रूपमा स्विकारगरी विभिन्न उद्यम गर्ने चाहाना राख्ने व्यक्ति तथा संस्थाहरूलाई तोकिएको शर्तको अधिनमा रही कर्जा प्रबाह गर्ने प्रमुख उद्देश्यीयलिई बैंक तथा वित्तिय संस्थाहरूको स्थापना गरीएको हुन्छ। कुनैपनि व्यक्ति वा संस्थाले बैंकबाट कर्जा लिएपछि तोकिएको मितिमा सो को साँवा ब्याज नबुझाएको अवस्थामा त्यस्ता बैंकले सर्वसाधारणाको निक्षेप फिर्ता गर्न नसक्ने हुन्छन् र त्यस्तो अवस्थामा बैंक प्रति सर्वसाधारणको विश्वास खल्बलिन पुँगदछ। बैंकहरू विश्वासको आधारमा सञ्चालन हुने गर्दछन्। जसरी बैंकमा रहेको निक्षेपमा सम्बन्धित खातावालाको हक रहन्छ सोही प्रकारले बैंकले गरेको लगानि उठाउन पाउने बैंकको विषेश अधिकारको रूपमा रहेको हुन्छ। सोही मर्मलाई सम्बोधन गर्ने अभिप्रायले बैंक तथा वित्तिय संस्था सम्बन्धी ऐन, २०७३ को दफा ५७ को प्रावधान कार्यन्वयनमा रहेको पाईन्छ। बैंकले गर्ने धितो लिलाम वा सकारको कारबाही समेत कर्जा असुलीकै निरन्तरताको रूपमा रहेको भनि बुझ्नुपर्ने हुन्छ। किनकी बैंकहरूले धितो लिलामी वा सकार गरीसकेपछि ऋणीको खाताबाट ऋण कर्जा घटाई कर्जा राफसाफ्ट गरी ऋणिलाई कर्जाको दायित्वबाट मुक्त गरिएको हुन्छ। अतः धितो लिलामी वा सकारको कारबाहीलाई निरपेक्ष वा अलगै विषयको रूपमा बुझ्नु अनुपयुक्त हुन्छ।

२२. अब, रिट निवेदकको माग बमोजिम रिट जारी हुन आवश्यक छ वा छैन भन्ने प्रश्नर्त्फ विचार गर्दा निवेदकका बाबुले बैंकबाट उपयोग गरेको कर्जाको साँवा र ब्याज वापतको रकम निर्धारित मितिमा चुक्ता गर्न नसकेको कारणले गर्दा बैंकले बारबार लिलामीको

४५

सूचना प्रकाशित गर्दा समेत धितो लिलामी हुन नसकी वाणिज्य बैंक ऐन, २०३१ को दफा ४७ (क) (७) बमोजिम बैंकको नाममा सकार गरी लिएको र उक्त गैर बैंकिङ सम्पत्तिलाई आफ्नै प्रोजनका लागी बैंकिङ सम्पत्तिमा परिणत गरी आफैले प्रयोग गरिरहेको पाईएको निवेदकका बाबु स्वयमले उक्त सम्पत्तिको लिलाम कारबाहीका सम्बन्धमा कुनै दावी उजुरी नगरी स्वीकार गरी बसेको लामो समयको अन्तरालपछि छोराले धितो फिर्ताको लागी बैंक समक्ष निवेदन गरेको कुरा स्वभाविक नदेखिएको ३२ वर्षको अन्तरालमा धितो फिर्ताको कारबाही चलाएको कुराको यथार्थपरक नरहेको र गैरबैंकिङ सम्पत्तिको रूपमा रहेको सम्पत्ति फिर्ता गर्ने वा नगर्ने भन्ने कुरा सम्बन्धित बैंक वा ऋणको विचको आपसी सहमतिमा निन्क्यौल हुने विषयमा अदालतले हस्तक्षेप गर्नु उचित नहुने र वर्षो पहिले कानुनी प्रकृया पुरा गरी बैंकले सकार गरिलिएको सम्पत्तिलाई बिना कुनै आधार औचित्य फिर्ता गर्दै जाने हो भने समग्र बैंकिङ प्रणालीमा नै नकारात्मक परिणाम उत्पन्न हुन जाने भएको र बैंकले निवेदकको संविधान प्रदत्त हकमा कुनै प्रकारको असर पुऱ्याएको अवस्था नदेखिएको हुनाले निवेदक माग बमोजिम रिट निवेदन जारी गर्ने अवस्था नदेखिदा रिट खारेज हुने ठहर्छ। प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी आदेशको प्रति यस अदालतको विद्युतीय प्रणालीमा प्रविष्ट गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनू।

४६

बालकृष्ण ढकाल
न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु।

हरिप्रसाद फुयाल
न्यायाधीश

इजलास अधिकृतः प्रकृति पराजुली

इति सम्वत् २०८१ साल असार २० गते रोज ५ शुभम्.....।